

Комарницький Олександр (Кам'янець-Подільський)

УДК 378(477.43) «19»:321.022–057.87

ПАРТІЙНА ТА ПОЛІТОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1920-ті рр.)

У статті показано участь студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у роботі партійних осередків, профспілкових організацій, проаналізовано їхню політосвітню діяльність, спрямовану на підвищення загального політичного рівня містечкового та сільського населення.

Ключові слова: студенти, інститут, партія, профком, шефство, доповідь.

З приходом до влади більшовиків в УСРР гостро постала проблема реорганізації й поширення освіти, метою якої було навчання й виховання покоління, здатного втілити в життя проекти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували Г.Г.Єфіменко, О.О.Лаврут, В.В.Липинський, В.К.Майборода, В.І.Прилуцький, В.В.Ченцов та інші¹. У пропонуваному повідомленні проаналізуємо діяльність осередків КП(б)У і ЛКСМУ, профспілкових організацій у студентському середовищі Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (далі — ІНО), участь студентів у політосвітній роботі в селах, насамперед, Кам'яниччини, з'ясуємо формування у студентської молоді опозиційних настроїв до радянської влади.

На початку 20-х рр. ХХ ст. перед більшовицькою владою постала проблема привести студентів у відповідність з радянською системою. У серпні 1921 р. завідувач Подільського губернського відділу народної освіти у своїй доповіді, характеризуючи становище на Поділлі, звертав увагу на те, що «національно-культурний рух на Поділлі [у 1921 р. — О.К.] констатується як стихійний... Як не здорове явище в [ньому] треба одмітити... сліпий націоналізм, від якого є тільки одне лікування — найбільш широка і глибока політехнічна освіта... Поділля не пережило ще військового стану... [воно] кубло бандитизму... [Тут] не сприяючі умови для утворення в населенні твердої, сталої віри в новий устрій і очі багатьох ще й досі повертаються туди, на захід, звідки очікують приходу когось іншого»².

Саме за таких стартових умов більшовики почали радянізувати студентство Кам'янець-Подільського ІНО. Значна увага у виші приділялася «посилению ролі партійних організацій в ідейно-політичному вихованні студентства». Це завдання, як найголовніше, було поставлене перед вишів-

ськими парторганізаціями в листі ЦК РКП(б) від 14 грудня 1922 р. «Про роботу парторганізацій у вузах і на робітфаках». «Партія, — говорилося у листі, — повинна охопити своїм ідейним впливом саму роботу школи. Тільки розв'язання цього завдання усуне цілком реальну загрозу того, що пролетарські елементи студентства будуть піддані буржуазній обробці»³. У травні 1924 р. на XIII з'їзді ВКП(б) у резолюції «Про роботу серед молоді» йшлося про те, що «партія повинна поставити перед собою першочергове завдання організації раціонального комуністичного виховання молоді у вузах... Партійні і комсомольські осередки вузів повинні поміняти зміст і методи своєї роботи... необхідно якнайретельніше раціоналізувати роботу комуністів і комсомольців, так, щоб громадська робота не перечила академічній, і навпаки»⁴.

Партійний орган Кам'янець-Подільського ІНО провів результативну роботу. 13 червня 1924 р. на триместрових загальних зборах студентів, викладачів і техпрацівників політкомісар у своєму виступі зазначав, що частина студентства «стала твердо на платформу Радянської Влади... Студентство твердо заявляє, що воно не буде уколисуватися оцінкою біжучої роботи, а стояти, як найближче до Комуністичної партії, буде невпинно поглиблювати політично-громадську працю». Для того, щоби бути «в безперервній зв'язку з руковою всім життям Республіки Партією», студенти вирішили створити осередок КП(б)У⁵. Засідання партосередку відбувалися у приміщенні студентського клубу. Досить часто на них були присутніми студенти (від 40 до 90 осіб). Після таких відвідин, за словами проректора Кам'янець-Подільського ІНО Р.Заклинського, студентство подавало заяви про бажання вступити у партію⁶.

Завдання «поліпшення ідейно-виховної роботи серед студентства» стояло і перед ЛКСМУ. Дописувач журналу «Студент революції» Т.Масенко звернув увагу на переобтяженість студентів-комсомольців осередковою комсомольською роботою, відповідно до якої вони були зобов'язані відвідувати загальні збори, брати участь у роботі «юнацьких» чи «тимчасових ударних» гуртків, політосвітній, шефській, діаграмній комсомольських комісіях. Часу для роботи у загальностудентських гуртках та товариствах фактично не залишалось, що врешті призводило до «ізоляції комсомольського осередку, відмежування комсомольців од усієї маси пролетстудентства в самому процесі позаакадемічної, політично-освітньої роботи»⁷.

У перші роки існування ІНО тут функціонували осередки УПСР і УКП. Після того як професор Шимонович виїхав за кордон есерівське угруповання припинило своє існування. Осередок укапістів вступив у «стадію дезорганізації» навесні 1921 р., коли студент Шевченко (організатор осередку УКП у Кам'янці-Подільському) публічно зрікся своїх поглядів [під впливом членів КП(б)У. — О.К.]⁸.

Значне зростання кадрів пролетарського студентства висунуло необхідність створення у вишах профспілкових організацій. Партія розглядала профспілки «як школу управління, школу господарювання, школу комунізму»⁹. Згідно «Положення про організації пролетарського студентства у вищій школі (профсекцій)» (1924 р.) вони мали за мету: об'єднання в стінах вишу пролетарського студентства, що були членами профспілки; активне сприяння реалізації всіх заходів Головпрофосу з пролетаризації та реформування вищої школи; здійснення організаційного зв'язку своїх членів з профспілками та виробництвом; наукову та культурно-просвітню роботу серед членів організації; охорону наукових та матеріальних інтересів членів профспілки¹⁰.

У Кам'янець-Подільському ІНО було створено профком «робітників освіти» (Робос). У 1925–1926 навчальному році (далі — н.р.) він налічував 135 членів (селян — 70, службовців — 56, робітників — 4 і т.д.). Після ліквідації виконавчого бюро пролетарського студентства (ВБПС) профком перебрав на себе його функції та організаційну структуру¹¹. На засіданнях розглядалася низка актуальних питань: «Пролетарська революція і вчительство», «Комсомол і вчительство», «Всеукраїнський вчительський з'їзд», «Селянський Інтернаціонал», «Червоний та жовтий Профінтерн», «Сільськогосподарська та споживча кооперація» тощо¹².

В ІНО було створено також студентську секцію КНС (комітет незаможних селян). На засіданнях КНС, подібно до профкому «Робос», заслуховувалися доповіді: «Комнезами на новому повороті», «Школа й партія», «Школа і ЛКСМУ», «Школа й національне питання», «Організаційна структура профспілок», «Національний рух на Сході», «Історія профрухів на Заході», «Селянські партії і спілки», «Аграрно-селянські повстання» тощо¹³. У середині липня 1925 р. секція налічувала 71 особу¹⁴.

Широкого розмаху набула серед студентів шефська робота. Дописувач журналу «Студент революції» О.Кундзіч звернув увагу на необхідність посилення політосвітньої роботи у підшефних селах, які «ще темніші чим де-б то не було на Україні і на які можуть виїжджати закордонні чорносотенці [зважаючи на прикордонне становище Кам'яниччини — О.К.]»¹⁵.

Кам'янець-Подільський ІНО встановив шефство над місцевим клубом залізничників, Руськофільваровецьким і Мукшано-Китайгородським сільбудами. Для координації роботи утворили Комітет по культшефству, до якого ввійшли викладачі і студенти¹⁶. Для проведення роботи студентська молодь ділилася на групи і прикріплювалася до певних районів¹⁷.

Найпоширенішою формою роботи було виголошення доповідей. Вони мали різноманітну тематику (див. табл. № 1).

Таблиця № 1¹⁸

Інформація про доповіді, виголошені студентами Кам'янець-Подільського ІНО у підшефних районах (1924–1925 н.р.)

Підшефні райони	Характер доповідей				
	політичні	професійні	анти-релігійні	природничі	разом
Залізничний клуб	22	6	4	8	40
с. Мукша-Китайгородська	27	4	5	15	51
Руські фільварки	21	9	5	14	49
Села Орининської волості	22	—	—	—	22
Разом	92	19	14	37	162

Серед інших виокремимо такі доповіді: «Історія робітничого руху», «Ленін і освіта», «Ленін і селянство», «Міжнародний день робітниці», «Первісний комунізм», «Класи, партії», «Город, село і партія», «Парижська комуна», «Світова війна», «Лютнева революція», «Комсомол, як резерв компартії», «Грошова реформа», «Феодалізм», «Капіталістичний устрій і диктатура пролетаріату», «Радянське будівництво», «Профспілки й охорона праці», «Історія 3-х Інтернаціоналів», «Міжнародне становище СРСР», «Соціально-економічні відносини в часах Шевченка», «Раданська влада і національне питання», «Матеріалістичне розуміння в історії», «Новий побут», «Народне господарство», «Парижська комуна», «Як виникли класи», «Як виникла релігія», «Як виник всесвіт», «Як виникло життя», «Походження людини», «Дарвінізм і марксизм», «Природне з'ясування біблійних чудес», «Минуле і теперішнє всесвіту», «Повстання життя», «Походження людини», «Походження мови» та інші¹⁹.

За своїм змістовим наповненням виділяються загальні збори студентів, викладачів, техперсоналу, представників селян підшефних районів (липень 1925 р.), на яких було заслухано доповідь ректора В.О.Гериновича про Конституцію СРСР. Зібрання прийняло відповідну резолюцію: «Конституція СРСР являється найкращою і єдиною формою держави, яка вповні розв'язує господарські національні питання усіх народів нашої СРСР — через те СРСР стала центром уваги і точкою тягнення усіх, особливо пригнічених народів світу... Хай живе наше СРСР! Хай живе її творець Компартія! Хай живе змагання усіх народів світу до всесвітньої спілки РСР!» Перед студентством було поставлене завдання «ознайомити широкі кола селянства і робітництва з умовами розвитку народів в буржуазних державах і в нашій спілці СРСР і заходами Комуністичної партії, яка являється творцем Конституції СРСР»²⁰.

Найкраще себе проявили у роботі в підшефних районах студенти Грищенко, Вознесенський, Стефанович, Б.Розенкранц, Суслопаров, Шуберт, Круглик, Круцкевич, Сотниченко, Літинський, Гойхенберг, Махович, Волянський, Мельник, Білінський, Найчук, Чорний та ін.²¹.

Студенти також організовували для селян екскурсії до геологічного та зоологічного кабінетів, обсерваторії ІНО, проводили вистави²², керували гуртками у підшефних районах. Зокрема, при клубі залізничників діяли політичний, професійний, літературний, вокально-драматичний гуртки²³.

Студентська молодь здійснювала політосвітню роботу й в інших містечках та селах Поділля. Для підготовки студентів до роботи на селі проводилися відповідні заняття. Наприклад, у грудні 1923 р. вони слухали лекції професорів В.Гериновича — «Віфлеємська зірка», «Чародійна палочка», Заклинського — «СРСР», Любарського — «Вартість Лавієва свідоцтва про Христа», викладачів М.Балицького — «Головні завдання кампанії на селі», Бориса — «Виникнення віри в духів і богів», Іваницького — «Відпусти на Україні, як шукання чудесного», аспіранта Зборовця — «Епідемія чудес з погляду психології юрби»²⁴. У березні 1924 р. у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті (СГІ) для студентів ІНО провели курси з питань землеробства, садівництва, огородництва, скотарства, кооперації, антирелігійної пропаганди²⁵. Такі ж заняття проводилися і в наступні роки²⁶. Під час навчального процесу викладачі працювали також над розвитком у студентів «красномовства», залученням їх до публічних виступів²⁷, тому основною формою роботи студентів залишалося виголошення доповідей. Так, взимку 1924 р. селяни заслухали 35 доповідей на політичні теми, 43 — на антирелігійні, 31 — з освітніх питань, 42 — з землеустрою, 32 — кооперації²⁸. На початку 1925 р. було 3 політичні виступи, 9 природничих, 1 літературний, 3 сільськогосподарських, 2 педагогічних. 9 виступів були присвячені Міжнародному жіночому дню 8 Березня. Загалом доповіді тривали 42 години. Їх відвідали 1116 осіб²⁹.

Студентська молодь виступала переважно на Кам'яничині: сс.Сокіл, Киселівка, Великі Вірмени, Думанів, Фрідрівці, Китайгород, Устя, Панівці; Дунаєвеччині — Горчична, Маків, Рахнівка, Слобідка-Рахнівська, Блещанівка, Кривчик; Городоччині — Нова Порічанка, Тростяне. Архівні документи повідомляють про їхню роботу у Ямпільському, Зіньківському, Томашпільському (сс.Липівка і Ярошівка), Гайсинському (с. Ставки), Юринецькому (с.Івахнівці) районах, містечках Віньківці і Соболівка³⁰. Послугами студентів користувалися і навчальні заклади Кам'янця-Подільського. Так, студент Януш у квітні–травні 1924 р. для персоналу СГІ, ФЗУ, індустріального технікуму, лісової і художньої шкіл прочитав лекцію «Безробіття і боротьба з ним», після чого колективи цих закладів ухвалили перечислити одноденний заробіток на користь безробітних³¹.

Студенти проводили роботу серед селян і через гурткову роботу. Даний напрям характеризує наступна таблиця.

Таблиця № 2³²

Інформація про гурткову роботу студентів Кам'янець-Подільського ІНО на селі у першому триместрі 1925–1926 н.р.

Назва гуртка	Кількість проведених зборів	Час, затрачений на збори (год.)	Було присутніх на зборах
Політичний	12	29,5	135
Сільськогосподарський	10	30	325
Кооперативний	9	32,5	272
Мистецький	17	78,5	285
Польська секція	4	12,5	135
Юнсекція	8	32	332
Літературно-газетний	7	17	115
Разом	67	232	1599

Серед інших форм роботи на селі виокремимо такі: проведення бесід, читання газет, випуск стінних газет, організація сільбудів, хат-читалень, робота у бібліотеках, «Червоних кутках». Цікаво, що у с. Великі Вірмени після лекцій студентів Сотниченка («Повстання світу і розвиток життя на землі») і Горецького («Фінансова політика СРСР») селяни ухвалили заснувати сільбуд і хату-читальню³³. У сусідньому селі Киселівка завдяки активній діяльності Ф.Дудки на користь незаможного студентства було зібрано 10 крб. До того ж селяни ухвалили взяти участь у зборі коштів на потреби німецького пролетаріату³⁴.

Досить широко студентство використовувало у своїй роботі вистави. Наприклад, взимку 1924 р. вони поставили 29 вистав³⁵. У с.Верхні Панівці провели «День врожаю», у ході якого влаштували низку виступів на агрономічні теми, а також сільськогосподарську виставку³⁶.

Однією із найбільш поширених форм масової політроботи були вечірки. Їх зміст часто був пов'язаний з виховно-побутовими питаннями («жива газета», «світова газета» з карикатурами, декламації, співи, оркестр та ін.)³⁷.

З різних місць надходили схвальні відгуки про роботу студентів. У лютому 1924 р. ректор В.О.Геринович у своєму виступі на загальних зборах персоналу ІНО зазначав: «...Ми маємо посвідки органів сільвлади, які посвідчують переведену працю і запрошують наших студентів ще приїздити на працю... Наше студентство є дитиною життя і дитиною мас і дає

масам те, що може дати»³⁸. Разом з тим, мали місце випадки, які підривали авторитет студентства. Так, у листопаді 1929 р. студенти А.Ясінецький і С.Зарицький у сільраді с. Почапинці Чемеровецького району у присутності активу села затіяли суперечку, чим «дискредитували своє службове положення, підривали свідомість працюючих, гідність і авторитет влади»³⁹.

Найбільш активних студентів керівництво інституту стимулювало. Їх нагороджували грамотами, бюстами Леніна, путівками у будинки відпочинку, на курорт, преміювали грошима, місячним безкоштовним харчуванням, черевиками, калошами, сорочками, відрізками матерії тощо. У кращі кімнати гуртожитку проводили радіо⁴⁰. Студентам-ударникам призначали персональні стипендії. Так, студенти І.Полонський та В.Кржевіцький отримували стипендію радянської влади, розмір якої складав 150 крб; І.Савченко та П.Чернов — Червоної армії (150 крб); А.Хіхловський — Івана Франка (150 крб); І.Тарасевич — Д.Заболотного (100 крб); Л.Рабіна-Мехес та П.Сазонова — 8 Березня (100 крб); Г.Жарін та Ф.Романько — партгисядчі (90 крб)⁴¹. У листопаді 1927 р. стипендію імені Жовтневої революції призначили В.Панасюку, який мав «революційні заслуги»⁴².

Разом з тим, архівні документи свідчать і про існування в студентському середовищі девіантної поведінки та опозиційних настроїв до радянської влади. У листопаді 1921 р. політкомісар С.Чалий повідомляв, що студенти псували майно ІНО, в аудиторіях «відправляли природні функції»⁴³. У травні 1923 р. при огляді приміщень ІНО завідуючий окпрофосвітою Кобзар на стінах побачив портрет В.Винниченка, якому «не [було] місця в радянських освітніх установах»⁴⁴. Тоді ж слухач підготовчих курсів Б.Штейренталь на городі садив буряки вверх корінцями, що було розцінено як «прояв саботажу й економічної контрреволюції»⁴⁵.

У березні 1924 р. відраховано зі складу студентів Г.Михальчишину, яка «вперто старалася перешкодити» святкуванню в інституті 6-ї річниці Червоної армії. Умовно звільнили також О.Бублій, яка чинила перешкоди у розслідуванні даної справи⁴⁶. Тоді ж було відраховано і П.Скапчука, який здійснив «ганебний вчинок» на губернському пленумі КНС (будучи у президії пленуму вкрав у члена президії — завідувача губернським земельно-селянським банком, золотий годинник)⁴⁷.

У березні 1929 р. на нараді в ЦК ЛКСМУ повідомлялося, що за даними ДПУ серед значної частини студентства існувало глибоке невдоволення радянською владою, по цілому ряду округів виникали антирадянські угруповання. Серед інших називався Кам'янець-Подільський ІНО⁴⁸.

Таким чином, у 20-ті рр. ХХ ст. важливою складовою буття студентів Кам'янець-Подільського ІНО була їхня партійна діяльність. Вони брали активну участь у роботі партійних осередків, профспілкових організацій. Студентська молодь також намагалася підняти загальний політичний рівень

населення, насамперед сільського, шляхом читання лекцій, доповідей, проведення бесід, організації бібліотек, гуртків, влаштування свят, екскурсій. Визначальними у роботі студентів були ідеологічні настанови правлячої партії. Разом з тим, у цей період в студентському середовищі існували прояви девіантної поведінки та почали формуватися опозиційні настрої до радянської влади.

В статтє показано участие студентов Каменец-Подольского института народного образования в работе партийных ячеек, профсоюзных организаций, проанализировано их политико-просветительную деятельность, направленную на поднятие общего политического уровня местечкового и сельского населения.

Ключевые слова: студенты, институт, партия, профком, шефство, доклад.

This article is about participation of the students of Kam'yanec-Podil'skiy Institute of National Education in the work of party cells, trade-union organizations. Their political activity, directed on getting up of general political level of town and rural population, is analysed in the article.

Key words: student, institute, party, trade-union, patronage, lecture.

---

¹ Єфіменко Г.Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932–1938). — К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. — 304 с.; Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний університет. — Донецьк, 2004. — 19 с.; Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті рр. Автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна. — Харків, 2001. — 40 с.; Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). — К.: Либідь, 1992. — 196 с.; Прилуцький В. Участь студентства УСРР в суспільно-політичному та культурному житті в 1920-ті рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Редкол.: В.Смолій (відп. ред.), В.Даниленко, Я.Верменич та ін. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. — С. 147–162; Його ж. Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920–1927 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т історії України. — К., 1994. — 18 с.; Його ж. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.). — К., 2001. — 249 с.; Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті рр. / НАН України, Ін-т історії України. — Б.м., б.р. — 482 с.

² Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 272. — Арк. 10.

³ Вища школа Української РСР за 50 років / Керівник авт. кол., відп. ред. В.І.Пічов. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. — С. 93.

⁴ Прилуцький В. Участь студентства... — С. 149.

⁵ Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХО). — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 566. — Арк. 95.

⁶ Заклинський Р. Паргосередок Кам'янець-Подільського ІНО // Студент революції. — Харків. — 1925. — № 7. — С. 32.

⁷ Не треба ізоляції! (До роботи ВУЗівських комсомольських осередків) // Студент революції. — 1925. — № 4 — С. 42–43.

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 1063. — Арк. 43.

⁹ Вища школа Української РСР... — С. 100.

¹⁰ Прилуцький В. Участь студентства... — С. 148.

¹¹ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 115.

¹² Там само. — Арк. 86, 105; Спр. 601. — Арк. 14зв.

¹³ Там само. — Спр. 414. — Арк. 86, 105; Спр. 601. — Арк. 14зв.; Спр. 711. — Арк. 82.

¹⁴ Там само. — Спр. 711. — Арк. 82.

¹⁵ Кундзіч О. На весні (в Кам'янецькому ІНО) // Студент революції. — 1925. — № 5. — С. 48.

¹⁶ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 601. — Арк. 14зв.

¹⁷ Там само. — Спр. 566. — Арк. 129.

¹⁸ Там само. — Спр. 601. — Арк. 101.

¹⁹ Там само. — Спр. 414. — Арк. 8зв., 51зв., 83зв., 86зв.; Спр. 566. — Арк. 85зв.; Спр. 755. — Арк. 11зв.; Спр. 756. — Арк. 2,3.

²⁰ Там само. — Спр. 711. — Арк. 69–69зв.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 97зв.; ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 44зв., 56зв.

²² ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 44зв., 51зв.; Спр. 566. — Арк. 86.

²³ ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 2.

²⁴ Там само. — Арк. 2; ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 566. — Арк. 4.

²⁵ Там само. — Спр. 579. — Арк. 38–38зв.

²⁶ Там само. — Спр. 414. — Арк. 77зв.; Спр. 938. — Арк. 330.

²⁷ Там само. — Спр. 398. — Арк. 127зв.

²⁸ Там само. — Спр. 584. — Арк. 2.

²⁹ Там само. — Спр. 601. — Арк. 143.

³⁰ ЦДАВО України. — Ф. 630. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 8зв., 18зв., 87зв.; ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 22зв., 57зв.; Спр. 415. — Арк. 30–30зв., 44–44зв.; Спр. 566. — Арк. 89.

³¹ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 62зв.

³² Там само. — Арк. 115зв., 117; Спр. 710. — Арк. 18.

- ³³ Там само. — Спр. 414. — Арк. 51зв.; Спр. 566. — Арк. 85зв.
- ³⁴ Там само. — Спр. 415. — Арк. 44зв.
- ³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 20зв.; ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 584. — Арк. 2.
- ³⁶ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 601. — Арк. 101.
- ³⁷ Прилуцький В. Участь студентства... — С. 154.
- ³⁸ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 584. — Арк. 3зв.
- ³⁹ Там само. — Спр. 1142. — Арк. 67.
- ⁴⁰ Там само. — Спр. 1585. — Арк. 81; Спр. 1586. — Арк. 117; Спр. 2066. — Арк. 26.
- ⁴¹ Там само. — Спр. 998. — Арк. 1зв.
- ⁴² Там само. — Спр. 1379. — Арк. 9.
- ⁴³ Там само. — Спр. 11. — Арк. 58.
- ⁴⁴ Там само. — Спр. 206. — Арк. 74.
- ⁴⁵ Там само. — Спр. 385. — Арк. 25.
- ⁴⁶ ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 40; ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 618. — Арк. 26.
- ⁴⁷ ДАХО. — Ф.Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 629. — Арк. 41.
- ⁴⁸ Прилуцький В.І. Молодь України... — С. 212; Прилуцький В. Репресивні заходи проти молоді в УСРР у період формування тоталітарного ладу (1920–1936 рр.) // Геноцид українського народу: історична пам'ять та політико-фахова оцінка: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2000 р. / Редкол.: В.А.Смолій, С.В.Кульчицький, В.І.Марочко та ін. — К., Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 2003. — С. 231.